

Türkiye’de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmiş Dönük Bir Bakış

*

Debates on Migration and Integration in Turkey:
A Retrospective Evaluation

Ayhan Kaya

Öz

Bu makalenin amacı giderek göç alan bir ülke haline gelen Türkiye’de devlet aktörleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından henüz tartışılmaya başlanan göçmenlerin entegrasyonu konusunda tarihsel bir perspektifle Osmanlı’dan günümüze etno-kültürel ve dinsel açıdan farklı olan göçmenlere devlet aktörleri tarafından nasıl bakıldığına ilişkin bir değerlendirme yapmaktır. Bunu yaparken de, bir göçmen ulusu olan Amerika Birleşik Devletleri ile göç alma deneyimleri açısından zengin olan Avrupa örneklerine bakarak uyum veya entegrasyon konusunun Türkiye’de ele alınması yönündeki tartışmalara ışık tutulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın son kısmında ise, Avrupa Birliği entegrasyonu sürecinde, özellikle geçtiğimiz 15 yılda Türkiye’de yaşanan reform süreçlerinin fazlasıyla etkilediğini düşündüğüm Göç ve Entegrasyon Yasaları alanında yaşanan “Avrupalaşma” deneyimine referansla 2014 yılının Nisan ayında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun göçmenlerin entegrasyonu konusunda getirdiği yenilikler özetlenecektir.

Anahtar kelimeler: Göç politikaları, uyum, misafirperverlik, hoşgörü, Türkiye, Avrupa.

Abstract

This article aims to scrutinize the debates on integration of migrants from a historical perspective from the Ottomans to the contemporary Turkey, which has already become a country of immigration. Hence, it will primarily question the ways in which the state actors have so far perceived the migrants coming from different ethno-cultural and religious backgrounds. In doing so, American and European debates on integration will also be summarized to shed light upon similar debates in Turkey now. In the last section of the article, the current Law on Foreigners and International Protection enacted in April 2014 will be discussed with regard to the improvements it has brought to the integration of migrants in Turkey. The analysis of the new law will be based on an assumption that the European integration process has so far impacted on migration and integration laws the most, leading to the Europeanization of those laws through various policy transfers.

Keywords: Politics of migration, integration, hospitality, tolerance, Turkey, Europe.

Giriş¹

Uyum konusu etno-kültürel ve dinsel açılardan farklı grupların bir arada yaşadığı toplumlarda her zaman önemli bir nitelik arz etmiştir. Uyum konusundaki tartışmaların niteliği, büyük ölçüde ilgili toplumların ve devletlerin göç pratiği karşısındaki yaklaşımlarına bağlıdır. Söz gelimi, “göç ulusu” olarak tanımlayageldiğimiz Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde “uyum” konusu her zaman tartışılan ve hakkında politikalar üretilen bir konu olmuştur. Bilindiği kadarıyla, Şikago Sosyoloji Ekolü, göç ve insan hareketliliklerinin beslediği kentsel alanda uyum konusuyla bilimsel açıdan ilgilenen ilk kuram olmuştur. Robert E. Park ve diğerleri (1925), kentin iş bölümü, para, ulaşım, iletişim ve sosyal hareketlilik ile değişen doğası hakkında önemli saptamalarda bulunmuşlardır. Robert Ezra Park’ın ünlü Irk İlişkileri Döngüsü adlı teorisi (*Race Relations Cycle*), kentsel alana yeni sirayet eden bireylerin ve grupların uyum süreçlerinde sırasıyla dört farklı aşamadan geçildiğine işaret eder:

1. Karşılaşma ve İlişki kurma;
2. Sınırlı kaynaklar üzerinde rekabet;
3. Devletin yeni gelenleri barışçıl şekilde kamusal alana dahil etmesi; ve
4. İsteğe bağlı veya zorunlu asimilasyon/uyum.

Bu teoriye göre, kentsel alana henüz giriş yapan kitleler önce kentin sakinleriyle karşılaşır. Bu karşılaşma anı, yeni gelenlerin farklı dinsel, kültürel ve etnik kökenlerden geliyor olmaları durumunda, kendi içinde potansiyel bir gerilim barındırır. Park, bu gerilim potansiyelin varlığını oldukça normal olarak karşılar. İkinci aşamada, kentin yeni sakinleri ile önceki sakinleri arasında ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel kaynaklar üzerinde rekabete girişirler. Söz konusu bu rekabet, ilişkilerin gerilmesine ve siyasallaşmasına neden olabilir. Rekabet nedeniyle ortaya çıkan gerilimi büyümeden çözebilecek tek aktör devlettir. Devletin uzlaştırıcı ve eşit-

---

¹ Bu yazı, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye Ofisi’nin isteği üzerine T.C. Göç Koordinasyon Kurulu’nun çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla 2014 yılında hazırlanmıştır. IOM Ofisi’ne böyle bir çalışmayı kaleme almam doğrultusundaki telkinleri için teşekkür ederim. Bu süreçte özellikle Meral Açıkgöz’ün metne olan yorumları ve katkıları son derece faydalı olmuştur, kendisine ayrıca teşekkür ederim.

likçi müdahalesini içeren bu aşama, uyum sürecinde üçüncü aşamayı teşkil eder. Böylece, devlet düzenleyici bir aktör olarak uyum sürecindeki en önemli taraf olduğunu gösterir. Dördüncü ve son aşamada ise, kente yeni gelen grupların toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel süreçlerine tam olarak eklenmesi beklenir. Park’ın uyum konusundaki vurgusu, kentin yeni sakinlerinin daha çok yapısal, toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlere katılımları konusundadır. Şikago Sosyoloji Okulunun sonraki üyeleri de endüstrileşme, göç ve kentleşmenin kamusal alan üzerindeki etkilerini irdelemeye devam ettiler. P.G. Cressey (1932) kadın göçmenlerin toplumsal hareketliliği üzerine çalışırken, Milton M. Gordon (1947) etno-kültürel açıdan farklı olan göçmen grupların çocukları üzerinde bilimsel nitelikli çalışmalarını gerçekleştirdi. *Uyum ve Amerikan Hayatı: Irk, Din ve Ulusal Kökenin Etkileri* başlıklı ünlü çalışmasında, Milton M. Gordon (1964: 71) uyum sürecinin yedi farklı tarafına işaret eder:

1. Kültürel ve davranışsal uyum (akültürasyon);
2. Yapısal uyum: Çoğunluk toplumunun örgütsel ve kurumsal yapısı içine dahil olmak
3. Evlenme yoluyla uyum (amalgamasyon);
4. Toplumsal bütünün parçası olma anlamında uyum;
5. Egemen davranış kalıplarını özümseme anlamında uyum: ön yargılardan arınma;
6. Çoğunluk toplumunun ayrımcı olmadığına ikna olma bağlamında uyum; ve
7. Ortak yurttaş kimliği edinme anlamında uyum.

Gordon, Amerikan Eritme Potası (Melting Pot) modelinin savunucusu olduğundan kendi çalışmasında “asimilasyon” kavramını kullanmıştır. Eritme Potası kavramı, aslında kente yeni gelenlerin etno-kültürel ve dinsel kimliklerinden belli ölçüde uzaklaşmak suretiyle egemen yapıya dahil olmaları tezini savunur. Ancak bilindiği üzere, Amerikan Eritme Potası modeli uzun soluklu olmamıştır. Öyle ki, zaman içerisinde kentsel alana katılan bireyler etnik, kültürel ve dinsel kimliklerini belli ölçüde de olsa unutmak yerine, kentin yarattığı yapısal ve psikolojik zorluklar nedeniyle bu tür geleneksel kimliklerine daha fazla sarılma eğilimi sergilemişlerdir. Bu nedenle, giderek güçlenen etno-kültürel ve dinsel kimliklenmelerin baş göstermesiyle birlikte, 1960’lı yıllardan bu yana süregelen çokkültürcülük modeli uygulanmaya başlanmıştır.

Avrupa'da Yaşanan Gelişmeler

ABD, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi göçmen ulusu olarak tanımladığımız örneklerden farklı olarak Avrupa devletleri, göçmenlerin ve onların çocuklarının uyumları konusunda engin tecrübelerine sahip değillerdir. Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika gibi devletler özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, göçmenleri uyumu konusunda bir takım tecrübeler edinmişlerdir. Sözgelimi Almanya, neredeyse 1990'lı yılların sonuna değin resmi olarak göç alan bir ülke olduğunu kabul etmediğinden olsa gerek, göçmenlerin toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlere uyumları konusunda belirgin politikalar üretmemiştir. Öte yandan Fransa ise sahip olduğu cumhuriyetçi anlayış nedeniyle göçmenlerin uyumuna ilişkin daha çok asimilasyoncu bir model uygulamıştır. Belçika ise sahip olduğu farklı kültürel özellikler nedeniyle (Flaman ve Valon kültürleri) bir yandan cumhuriyetçi asimilasyonist modeli bir yandan da demokratik çokkültürcü modeli benimsemiştir. Hollanda ise geçmişten gelen parental nitelikli sömürgeci geleneğin devamı niteliğindeki çokkültürcü modeli benimsemiştir. Öte yandan yine sömürgeci bir geçmişe sahip olan Birleşik Krallık ise, çokkültürcü modelin uygulandığı başka bir örnek olmuştur (Bkz. Tablo 1).

Günümüzde Gordon'un kullandığı "asimilasyon" kavramı yerine "uyum" kavramını kullanmanın göçmenlerin buldukları topluma pek çok farklı açılardan dahil olabilmeleri gerektiği gerçeğini anlamamız açısından yol gösterici olacaktır. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde bugün göçmenlerin uyumu denildiğinde, uyumdan sadece kültürel ve dilsel (linguistic) asimilasyonun anlaşıldığı görülmektedir. Sözgelimi, günümüzde göçmenlerin öncelikli olarak buldukları ülkenin Almanca, Fransızca, Flamanca, İngilizce gibi resmi dilini konuşmaları ve söz konusu ülkenin kültürel kodlarını benimsemiş olmaları beklenir. Uyum konusunu sadece kültürel ve dilsel düzeye indirgeyen bu yaklaşım, maalesef bugün egemen olan yaklaşımdır. Halbuki, Gordon'un tanımında da ifade edildiği üzere, uyum öncelikli olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve yapısal düzeylerde gerçekleşmesi gereken bir olgudur. İş piyasalarına, eğitime, sağlığa, siyasal alana eşit erişim hakkı uyum süreçlerinin öncelikli kriterleri olarak karşımızda bulunmaktadır.

Uyum süreçlerinin kültürel ve linguistik olana indirgendiği günümüzde, sıklıkla pek çok siyasetçinin göçmenlerin ve onların çocuklarının topluma entegre olmadıkları, dil öğrenmek istemedikleri ve kültürel kodları benimsemek istemedikleri şeklinde şikayetleri dile getirdikleri görülmektedir. Hatta öyle ki, yurttaşlık testleri ve uyum testleri gibi uygulamalarda sadece dil, kültür ve tarih gibi alanlarda göçmen kökenli insanların çoğunluk toplumuna ne denli uyum sağladığına bakılmaktadır. Uyum sadece bu mudur? Kültürel ve dilsel düzeyde göçmen kökenli insanlar çoğunluk toplumu tarafından istenilen düzeye geldiklerinde toplumsal, ekonomik ve siyasal açılardan da uyum sağlamış mı olurlar? Böylelikle, toplumda var olan kurumsal ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi köklü sorunların üstesinden gelebilecekler mi? Cevap maalesef HAYIR!

Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modeli	Ülke	Modelin Belirgin Özellikleri	Modelin ideolojisi
Ayrımcı Model	1990'lara kadar Almanya	Göçün, ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen geçici bir pratik olduğu düşünülür. Bu nedenle göçmenlerin yasal statülerinin geliştirilmesi veya kültürel farklılıkların doğurabileceği sorunların çözümü gibi konular önemsenmez. Göçmenlerin topluma uyumu, devletin öncelikleri arasında değildir. Göçmenlerin talepleri daha çok ayrımcı modelin sunduğu imkanlar ölçüsünde çözüme kavuşturulur.	Ayrımcı “utangaç nitelikte farklılık içinde bütünlük” modeli (<i>timid-unity-in-diversity</i>)
Asimilasyoncu Cumhuriyetçi Model	Fransa ve Wallonia	Göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve birey olarak tanımlanırlar. Göçmenlere çoğunluk toplumunun yaşam biçimine asimile olmayı kabul etmeleri durumunda yasal statü verilir. Göçmenler bu modelde birey olarak görülürler ve diğer yurttaşlar gibi bireysel haklara sahiptirler. Bu model farklılıkların devlet tarafından tanınmasını mümkün kılmaz. Göçmenlerin talepleri bireysel haklar ilkesi çerçevesinde çözüme kavuşturulur.	Liberal Çoğulcu ve cumhuriyetçi “farklılık üstünde bütünlük” (<i>Unity-over-diversity</i>)

Etnik Modeli	Azınlık	İngiltere, Hollanda, ABD, Flanders	Göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve etnik veya ulusal kökenleri çerçevesinde grup olarak tanımlanırlar. Bu tür göçmen gruplar, çoğunluk durumundaki ev sahibi toplumundan kültürel, etnik ve dinsel açılardan farklı bir konumda tanımlanırlar. Devletin asıl çabası bu grupları ev sahibi toplumla birlikte uyum içinde yaşamalarını sağlamaktır. Göçmenlerin talepleri grup hakları ilkesi çerçevesinde ele alınır.	Çokkültürcü Farklılık içinde bütünlük (Unity-in-diversity)
---------------------	----------------	------------------------------------	---	--

Table 1. Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri

Çokkültürcü ve Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelleri

Ulusal, etnik, dinsel ve kültürel farklılıkların yönetimi konusunda günümüz ulus-devletleri iki belirgin alternatif siyaset anlayışından birini benimsemek durumundadırlar: çeşitlilik içinde bütünlük (*unity-in-diversity*) ve çeşitlilik-üst-bütünlük (*unity-over-diversity*). Diğer bir deyişle çokkültürcülük ve cumhuriyetçilik. Genel olarak bakıldığında, çokkültürcülük anlayışı daha çok 'çeşitlilik-içinde-bütünlük' şeklinde formüle edilebilir. Bu anlayış, azınlık gruplarına kolektif hakların verilmesinin, söz konusu azınlık grubun üyelerinin bireysel özgürlüklere ulaşabilmeleri açısından önemli olduğunu iddia eder. Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde Arthur M. Schlesinger ve Almanya'da Wilhelm Heitmeyer gibi muhafazakâr düşünürler, kültürel ve etnik farklılıkların kamusal alanda fazlasıyla görünür hale gelmesini ulusal bütünlüğe bir tehdit olarak algılamışlardır. Angela Merkel, David Cameron, Nicolas Sarkozy, Geert Wilders gibi siyasetçilerin de muhafazakar bir perspektifle eleştirdiği çokkültürcülük, bölünme riski taşıyan bir anlayıştır. Daha liberal ve sol eğilimli düşünürler de çokkültürcülüğe ilişkin kendi eleştirilerini getirmektedirler. Bu perspektiften bakıldığında, çokkültürcülük neomilliyetçi bir yönetsellik aygıtı olarak değerlendirilir ve gruplar arasındaki etno-kültürel sınırları mutlaklaştırma riski taşıdığı ifade edilir (Vertovec and Wessendorf, 2010).

Öte yandan Cumhuriyetçi anlayış, farklılıklara referansla siyaset üretmek yerine, farklılıklar-üstü bir şekilde din, dil, ırk ve cinsiyet farkı gö-

zetmeksizin siyasal yurttaşı milli eğitim yoluyla yaratmaya çalışır. İki yüz yılı aşkın Fransız Cumhuriyetçi geleneği, Fransız değerlerini benimsemeye hazır ve Fransa ulusal sınırları içinde bulunan herkesin Fransız yurttaşı olabileceğini vurgular. Cumhuriyetçi gelenek, yurttaşlığın milli eğitim yoluyla verilecek bir siyasal kimlik olduğunu vurgularken, vatana, devlete ve cumhuriyete birincil derecede sadakati gerektirdiğini düşünür. Günümüz siyaset felsefesinde cumhuriyetçi anlayışa denk düşen yaklaşım çeşitlilik-üstü-bütünlük (*unity-over-diversity*) şeklinde formüle edilebilir. Cumhuriyetçiler farklılığa saygının, yurttaşlar arasında eşitliği sağlamak için gerekli olan bütünlüğü tehdit ettiğini hatırlatarak, çok-kültürlü bakış açısından kaynaklanan bölünmeler konusunda hassasiyet sergilerler. Etnik, dinsel ve kültürel gruplar söz konusu olduğunda, bu tür gruplara imtiyazlı “grup hakları”nın verilmesini doğru bulmazlar. Eğer cumhuriyetçi devlet tarafsızlık idealine sadık kalacaksa, azınlık gruplarına özel haklar tanınamayacağını ileri sürerler. Cumhuriyetçilerin öncelikleri, grup-merkezli çokkültürlülük ilkelerinin ötesinde bireysel haklara saygı temelinde çoğunluğun idaresine, yani bir tür *çeşitlilik-üstü-bütünlüğe* dayanır. Ancak, günümüzde Fransız cumhuriyetçi idealin asimilasyoncu bir hale büründüğü söylenebilir. Fransız uygarlık projesi, kültürel, dinsel ve ulusal açıdan farklı olan yabancıları dil, laiklik, modernizm, devlet-merkezlik, batı-merkezli evrenselcilik ve akılcılık yoluyla asimile eden bir yurttaşlık modeli olduğu yönünde önemli eleştirilere maruz kalmaktadır (Kaya, 2012).

Günümüzde pek çok AB ülkesinin göçmenlerin toplumsal, siyasal ve ekonomik entegrasyonu konusunda başarısız olduğu bilinmektedir. Sözgelimi Fransa, Kuzey Afrika kökenli Müslüman gençlerin üniversite mezunu olmaları durumunda dahi iş piyasalarına erişimini yeterince sağlayamamaktadır. Bu tür gençlerin, Fransız gençlere oranla iş piyasalarında ayrımcılığa uğradıkları bilinmektedir. Fas ve Cezayir kökenliler arasında da okuma-yazma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Tribalat (2003)’ın da ifade ettiği gibi “eğer ayrımcılıkla karşılaşacaksan, okulda başarılı olmak için çok çalışmanın ne anlamı var?” Tribalat, ayrımcılığın,

cumhuriyetçi ideal ile Fransız toplumunun gerçeği arasında bir tutarlılık sorunu yarattığını belirtmektedir. Fransa’da, yakın bir tarihe kadar, cumhuriyetçiliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle ayrımcılıktan söz etmek bile bir tabuydu. Maalesef kalifiye Müslüman gençlerin iş piyasalarında karşılaştıkları ayrımcılık, Fransız cumhuriyetçi retorikle gerçekte uygulanan cumhuriyetçi model arasında büyük bir uyuşmazlığın olduğunu göstermektedir. Öyle ki, 2000’li yıllarda yapılan bilimsel çalışmaların gösterdiği ne göre, üniversite mezunu kalifiye Müslüman kökenli gençlerin mezuniyet sonrasında işsiz kalma oranları % 27 iken, benzeri kalifikasyonlara sahip Fransız yerlisi gençlerin işsiz kalma oranları ise % 5 kadardır.² Bu oranlar Almanya’da % 12 ve %4, Belçika’da % 15 ve % 5, ve Hollanda’da ise % 12 ve % 3 şeklinde gerçekleşmektedir.³

Osmanlı’dan Günümüz Türkiye’sine Farklılığın Yönetimi

Anadolu, bir yandan çokkültürlü demografik niteliği ve diğer yandan farklılıkları siyasal olarak yönetmek için uyguladığı Cumhuriyetçi anlayışın bir arada görüldüğü coğrafya olması açısından oldukça ilginçtir. Çokkültürcü Osmanlıdan Devletinden Türkiye Cumhuriyetine geçiş olmasına rağmen, millet sisteminin pek de değişmediği görülmektedir. Bilindiği üzere millet sistemi, dinsel farklılıklar üzerinden hareketle toplumu farklı milletlere ayrıştırırken, Cumhuriyetçi sitem ise farklılıkları görmeden eşit yurttaşlık kurumu üzerinden bir yönetim modeli benim-

² İş piyasalarında var olan kurumsal ayrımcılıktan kendilerini koruyabilmek için göçmen kökenli insanların yeni doğan çocuklarına Fransız isimleri verdikleri bilinmektedir. Gérard Noiriel, Kuzey Fransa’da yaşayan Polonya kökenliler üzerine yaptığı çalışmalarda bu insanların 1935 yılında % 44’ünün, 1945 yılında % 73’ünün, 1955 yılında % 82’sinin ve 1960 yılında ise % 98’inin doğan çocuklarına Fransız isimleri verdiğini tespit etmiştir (Noiriel, 1998: 233).

³ Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda ve İsveç gibi ülkelerde yaşayan göçmen kökenli gençlerin iş piyasalarına entegrasyonu konusunda kapsamlı bir karşılaştırma için bkz. Crul and Vermeulen (2003). Bu çalışmaya göre Almanya’da yaşayan Müslüman kökenli gençlerin Fransa, Belçika ve Hollanda’da yaşayan Müslüman kökenli gençlere oranla iş piyasalarında daha az ayrımcılığa uğradıkları tespit edilmiştir. Bunun nedeni Almanya’da mesleki eğitimin başarılı olmasıdır. Öte yandan, Belçika, Fransa ve Hollanda’da hatırı sayılır ölçüde Müslüman-kökenli gencin beyaz-yakalı işlerde çalıştığı görülürken, Türkiye kökenlilerin bu başarıdan paylarını alamadıkları görülmektedir (Kaya, 2012).

semektedir. Bu açıdan çokkültürcü model grup haklarını benimserken, cumhuriyetçi model ise birey haklarını benimsemektedir. Ancak, Kemalist devlet anlayışının bu manada pek de eşitlikçi olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü, Osmanlının bir devamı olacak şekilde Sünni-Müslüman-Türk olanı diğer unsurlar karşısında ayrıcalıklı olarak görmüştür. Bu kısımda, geçmişten bugüne devletin etno-kültürel ve dinsel farklılıkları nasıl yönetmeye çalıştığına ve özellikle göçmenleri nasıl tanımladığına değinilecektir.

Farklılığı Hoşgörmek Hali

Osmanlı çokkültürcü modelinin çoğunlukla “hoşgörü (tolerans) kavramıyla birlikte anıldığı bilinmektedir. Osmanlı millet sistemi, İmparatorluğu dinsel ayrımlar üzerinden gitmek suretiyle farklı milletlere ayırmış ve egemen Müslüman toplumun diğer milletlere karşı hoşgörülü olmasını öngörmüştür. İngilizce’deki tolerans (*tolerance*) kavramının etimolojik kökenine bakıldığında *tolerance* kavramı ile *sufferance* (acı çekmek) kavramlarının aynı kökten geldikleri görülmektedir. Latince bir kelime olan *tolerantia* kavramı bir şeye katlanmak anlamına gelen *tolere* ve acı çekmek anlamında kullanılan *tolerare* sözcüklerinden türetilmiştir. Latince’deki *tolerantia* ile *tolerare* kavramları arasındaki bağlantı İngilizce (*sufferance*), Fransızca (*souffrir*), İtalyanca (*soffrire*) ve hatta İbranice (*sevel—sovlanut*) dillerinde de mevcuttur. Dilimizde tolerans kavramının karşılığında *hoşgörü*, *tahammül*, *müsamaha*, *görmezden gelme* ve *göz yumma* şeklinde kelimeler veya tamlamalar kullanılmaktadır. Burada tahammül sözcüğünün de Arapça’da “haml” yani yük kökünden geldiğinin altını çizmekte fayda vardır.

Söz konusu bu etimolojik gerçeklik felsefi açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Birine tolerans göstermek veya hoşgörülü yaklaşmak, aslında asla kabul edilemeyen ve üstesinden gelinemeyen bir farklılığa zor da olsa katlanmak anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle söz konusu bağlam içerisinde dinsel açıdan farklı olduğu için kendisine düşmansı bir gözle baktığımız, yanlış yola saptığını düşündüğümüz ve bu nedenle de varlı-

ğıyla bize acı veren ötekini istemeyerek de olsa tanımak anlamına gelmektedir tolerans veya hoşgörü kavramı. Katolik bir kimsenin bir Protestanı istemeyerek de olsa tanınması veya Sünni bir kimsenin istemeyerek de olsa Alevi birini tanınması gibi bir şeydir aslında. Söz konusu bu katlanma hali, genellikle kendilerini daima haklı gören, normları ve kuralları belirleme gücüne sahip olan çoğunlukların azınlıklara katlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Ötekini hoşgörmek, doğruluğuna inanmadığınız, hatalı bir yolda olduğunu düşündüğünüz bir kimsenin yaşamasına izin vererek onun üzerinde bir iktidar kurmak ve iktidarınızı her defasına ona hatırlatmak anlamına gelir.⁴

Günümüz Türkiyesinde hoşgörü söyleminin hâlâ egemen bir söylem olduğunu söylemek mümkün. Ancak, önümüzdeki pek çok örnek hoşgürünün adeta bir söylence (mit) olduğu yönünde önemli işaretler vermektedir (Kaya, 2013). Sözelimi, Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak (2007) tarafından yapılan bir araştırma Türkiye toplumunun yarıdan fazlasının eşcinselleri ve ateistleri kendilerine komşu olarak görmek istemediklerini açığa çıkarmaktadır. Aynı araştırma yine toplumun % 42'sinin Rumları ve Ermenileri komşu olarak görmek istemediklerini de göstermektedir. Öyle görünüyor ki, bugüne değin Devlet tarafından da resmi olarak üretilen hoşgörü söylemi aslında Sünni-Müslüman-Türk gruplar dışındaki grupların tarihsel süreçlerde uğradıkları mağduriyetin üstünü örtmek için ideolojik olarak kullanılmıştır. Hoşgörü söyleminin 1999 yılında yapılan ve Türkiye'ye aday ülke olma statüsünün verildiği Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi sonrasında da sıklıkla kullanıldığına işaret etmekte fayda var. Hiç şüphe yok ki, "hoşgörü" veya "tanıma", "kabul etme" gibi kavramlardan hangisinin kullanılıyor olacağını belirleyen asıl etken devletin tarihsel

---

⁴ Hoşgörmek (*toleration*) ve hoşgörü (*tolerance*) arasındaki farkları anlamaya çalışan Andrew J. Cohen hoşgörmenin ne olduğunu değil de ne olmadığını tanımlar: hoşgörmek (*toleration*) kayıtsızlık, ahlaki stoacılık, çoğulculuk, müdahalesizlik, açık fikirlilik, tarafsızlık değildir. Hoşgörmek (*toleration*), katlanma halidir; hoşgörü (*tolerance*) ise erdemdir (Cohen, 2004: 77). Cohen ile aynı fikirde olmakla birlikte, ben bu metinde hoşgörmek ve hoşgörü kavramlarını kolaylık olması açısından eş anlamlı kullanıyorum.

süreçlerde geçirdiği dönüşümler ve geçmişle yüzleşme konusunda katedilen mesafedir.

Hoşgörü kavramı maalesef Türkiye’de günlük dilimizde sıklıkla kullanılan bir kavram olsa da, bu kavramın gerçeklikte pek karşılığı bulunmamaktadır. Osmanlı tarihçisi Karen Barkey (2008: 110)’in de çok yerinde ifade ettiği gibi, “Osmanlı’da ve diğer emperyal örneklerde de olduğu gibi, hoşgörü söylemi, söz konusu azınlığın katlini engelleyen, ancak bu grubun Çoğunluk toplumuna eşit bireyler olarak kabulünü mümkün kılmayan bir söylemdir.” Bu açıdan bakıldığında aslında, hoşgörü, çok etnili toplumlarda barış ve huzuru sağlamak amacıyla devletin kullandığı bir tür yönetsellik (*governmentality*) aracıdır (Foucault, 1979). Osmanlı deneyimi göstermiştir ki, Türk, Müslüman ve Sünni olmayan unsurlar, çoğunluk toplumunun düzenini bozmadığı sürece tolere edilmişlerdir, aksi halde Devlet tarafından sindirilmişlerdir.

Cumhuriyetçi Anlayışın Görmediği Farklılıklarımız

Türkiye, Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Çerkesler, Lazlar, Ermeniler, Gürcüler, Yahudiler, Rumlar, Araplar, Süryaniler gibi irili ufaklı elli farklı Müslüman ve/veya gayri-Müslim etnik grubu barındıran çok-etnili ve çok-kültürlü bir ülkedir. Fakat, 1923’de Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana Türk devleti, Türkiye toplumunun etnik ve kültürel çeşitliliğini tanımaktan büyük ölçüde uzak kalmıştır. Türkiye’deki etnik gruplar, bir kısmı Türkleri dünya medeniyetinin merkezine yerleştiren 1932 tarihli milliyetçi Türk tarih tezinden; Türk dilini dünyadaki tüm dillerin anası olarak kabul eden Güneş Dil Teorisinden (1936); bütünlükçü milli eğitim politikalarından (*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*, 1924); ana dili ve etnik azınlık isimlerini kullanmayı yasaklamaktan; nüfus mübadelesine tabi olanlar ile yeni göçmenlere uygulanan ayrımcı iskân politikalarından (*İskân Kanunu*, 1934); yurttaşlığı sadece Müslüman kökenli göçmenlere ‘ihسان eden’ ayrımcı yurttaşlık kanunlarından; 1942 yılında özellikle gayri-Müslimlerden alınan Varlık Vergisinden; ve 1990’lı yıllarda terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Türkiye’deki Kürtlerin maruz bira-

kıldıkları zorunlu göçten kaynaklanan homojenleştirici uygulamalara maruz kalmışlardır (Ülker, 2007).

Geriyeye dönüp bakarsak, Türkiye'deki Kürtler, Çerkesler, Aleviler, Ermeniler, Lazlar ve Araplar gibi çeşitli etno-kültürel ve dinsel grupların siyasal ve yasal sınırlamalar karşısında çeşitli siyasi katılım stratejileri geliştirdiklerini görürüz. 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Cumhuriyetin siyasal elitleri etnik ve kültürel açıdan homojen bir ulus yaratma çabalarını destekleyen, çoğunluğa dayalı milliyetçilik ideolojisine sıkı sıkıya bağlıydı. Bunun üzerine etnik grupların çoğu ve aynı zamanda ülkemize gelen göçmen gruplar, cumhuriyetçi elit tarafından tanımlanan homojen Türk ulusu söylemi doğrultusunda bu ulus-devlet projesine katılmayı tercih etti; etnik kimliklerini kamuoyunda açıklamaktan kaçındılar ve kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından biri olarak gördüler. Erken dönem Cumhuriyet'in ayırt edici özelliği, kamusal alanda kullanılan dil, yurttaşlık, ulusal eğitim, ticaret, kamu teşekküllerindeki personel rejimi, endüstriyel hayat ve hatta yerleşim kanunlarına kadar hayatın her alanına Türklüğün ve Müslümanlığın hakim olmasını isteyen Türkleştirme politikalarıydı. Bu durum büyük ölçüde dinsel farklılıklar üzerine kurulmuş Osmanlı millet sisteminin Cumhuriyetle birlikte varlığını sürdürmesinden kaynaklanmıştır. İmparatorluk mirasını taşıyan bu yeni düzenlemelerin ve kanunların çoğu, çeşitliliğe ve farklılığa tolerans tanımaksızın ulusu bir bütün olarak homojenleştirme çabalarına atıfta bulunuyordu.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Yabancılara ilişkin pek çok farklı hukuki düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler gerek Vatandaşlık Kanununda, gerek çalışma hayatını düzenleyen kanunlarda, gerekse diğer ilgili kanunlarda genellikle Türk etnisitesinden ve İslam dininden olmayanların dışlanmasına yönelik bir takım maddeler içermekteydi. Ancak 2013 yılında kabul edilen 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile adeta devrim niteliğinde bir takım düzenlemeler getirilmek suretiyle Yabancılara yönelik düzenlemelerin belli ölçüde AB standartlarına eriştiği söylenebilir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile değişen Uyum kavramı

2013 yılında kabul edilen ve 2014 Nisan ayında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile her türlü göçmenin (düzenli veya düzensiz), özellikle aile birleşimi, uzun süreli ikamet izni edinme, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, iş piyasalarına nüfuz edebilme gibi konularda önemli kazanımlar elde ettiği görülmektedir. Göç İdaresi Genel Kurulu’nun Uyum konusuyla doğrudan ilgilenen bir birim inşa etmiş olması, sivilleşen göç koordinasyon kurumunun uyum konusunu ne denli önemseydiğini göstermektedir. Her ne kadar, yeni Kanun göçmenlerin siyasal katılımı, yurttaşlık hakları ve maruz kalabilecekleri ayrımcılığı önleme gibi konularda herhangi bir hüküm ve düzenleme içermiyor olsa da, bu kanun idarenin göç konusunu ne denli önemli bir konu olarak algıladığının göstergesidir. Bu bağlamda, uyum konusunda yapılan iyileştirmeleri kısaca anımsamakta fayda var.

İş Piyasasına Erişim: 4817 no’lu bir önceki kanun, iş piyasalarına erişim konusunda T.C. yurttaşı olanlarla olmayanlar arasında net bir ayırım yapmaktaydı. Buna göre, T.C. yurttaşı olmayan yabancılara altı yıl süreyle kesintisiz Türkiye’de çalışmaları durumunda herhangi bir kısıtlama olmaksızın süresiz çalışma izni verilmesi mümkündü. Yeni Kanun ise, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencisi olan yabancıların ülke ekonomisine olası katkılarını gözeterek, bu grupların iş piyasalarına entegrasyonunun kolaylaştırıcı bir takım düzenlemelere gitmiştir. Lisans Öğrencilerinin ise ilk iki yılın ardından çalışma izni almaları da yine hükme bağlanmıştır (Madde 41/1). Yeni Kanun, yine uluslararası koruma başvurusu sahipleri, şartlı mülteciler ve mültecilerin iş piyasasına erişimleriyle ilgili haklar getirmiştir. (Madde 89/4/). Böylece yeni Kanun, yabancıların iş piyasalarına entegrasyonu konusunda önemli iyileştirmeler sağlamıştır.

Aile Birleşimi: Yeni kanun yürürlüğe girmeden önce, yabancıların aile birleşimi mevzuu yasama organlarıncaya karara bağlanan konular arasında yer almaktaydı. Bu konu daha çok İçişleri Bakanlığı’nın sık sık değiştirdiği ve erişimi pek de mümkün olmayan düzenlemeler ile karara bağlanmak-

taydı. Yeni Kanunun 35. Maddesi aile birleşimi mevzuunu ayrıntılı olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, destekleyicinin vefat etmesi durumunda diğer aile bireylerine kısa süreyle ikamet izni verilmesi mümkün kılınmıştır (Madde 34/7). Yeni Kanun böylece yabancı ailelerin bölünmeden topluma entegrasyonunun sağlamak amacıyla bir takım düzenlemeler getirmiştir.

Yeni kanunun yürürlüğe girmesinden önce, Sosyal Güvenlik Kurumu boşanma, eşin vefat etmesi veya evliliğin bir şekilde sona ermesi durumunda sadece T.C. yurttaşlarıyla evli yabancılara ikamet izni verilmesini hükme bağlamıştı. Yeni kanun ise yukarıda sıralanan durumlarda evliliğin bir şekilde sona ermesi halinde herhangi bir koşul aranmaksızın diğer eşe ikamet izninin verilebilmesine olanak tanımaktadır (Madde 34/1). Bu madde, yine göçmenlerin uyumu konusunda önemli bir takım faydalar sağlamaktadır.

Uzun Süreli İkamet İzni: Önceki uygulamalara göre, uzun süreli ikamet izni idarenin inisiyatifine bırakılmıştı. Uzun süreli ikamet izni daha çok yabancıların mesleki ve medeni durumuna bağlıydı. Turistler 3 aylık vizenin sona ermesini takiben maksimum 6 aylık ikamet izni için başvurabilmekteydi. Türkiye’de çalışmak için gelenler çalışma ve ikamet izni başvurularını buldukları ülkedeki T.C. temsilcilikleri aracılığıyla yapmaktaydılar. Yabancıların birinci yılın ardından 3 yıllık ikamet izni hakkı alma hakları vardı. Ayrıca, T.C. yurttaşıyla evli bir yabancı bu 3 yılın ardından 5 yıllık ikamet izni başvurusunda bulunabiliyordu. Yeni kanuna göre, 8 yıldır kesintisiz bir şekilde Türkiye’de ikamet izniyle kalan yabancılar veya yeni kurulan Göç Politikaları Kurulunun belirlediği şartlara uyan yabancılar süresiz ikamet izni alabilme hakkına sahiptirler (Madde 42).

Sonuç ve Öneriler

Fransa’da olduğu üzere maddi uygarlık söylemi üzerine inşa edilen cumhuriyetçi yaklaşım, göçmenlerin egemen toplumun uygarlık normlarına, değerlerine ve diline asimile olmasını öngörürken, çokkültürcü diğer entegrasyon modeli ise kültürler arasında eşitliğe vurgu yaparken kültürle-

rin birbirleriyle karışmaması gerektiğini savunmakta ve dolayısıyla azınlıkların ve göçmenlerin kültürlerini egemen toplumun kültüründen uzak tutmayı tercih etmektedir. Cumhuriyetçi yaklaşım her ne kadar teoride kültürel, dinsel ve etnik farklılıkları görmemek üzerinden bir söylem inşa etse de, pratikte kültürler arasında bir hiyerarşinin var olduğunu varsayar ve çoğunluk kültürünü bu hiyerarşinin en üstüne yerleştirir. Öte yandan çokkültürcü yaklaşım, her ne kadar kültürler arasında eşitliğe vurgu yapsa da azınlıkların ve göçmenleri kültürleri ile çoğunluğun kültürü arasındaki sınırların derinleşmesine neden olur. Bu nedenle, her iki yaklaşım da gettolar, paralel toplumlar ve dışlanmış yığınlar oluşturur. Bu açmazdan kurtulmak için, göçmenlerin ve onların çocuklarının iş piyasalarına, eğitimi, sağlık hizmetlerine, siyasal alana, yerel siyasete erişimleri için gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve özellikle yerel düzeyde göçmenlerin uyumları için merkezi devlet, yerel yönetim, ilgili sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler ve göçmen grupların temsilcileriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmek gerekmektedir.

Göçmenlerin ve onların çocuklarının içinde buldukları ülkenin toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel yaşantısına eklenilebilmesi için pek çok farklı model geliştirilmiş ve bu bağlamda farklı kavramlar kullanılmıştır. Bu bağlamda, çokkültürlülük, çoğulculuk, çeşitlilik, uyum, entegrasyon, birlikte yaşamak, hoşgörü, kaynaşma, saygı, tanıma, eritme potası ve benzeri pek çok kavram sıralanabilir. Bu tür kavramların ayrıntılı bir şekilde tartışılması, demografik açıdan zamanla AB ülkelerine benzeyecek ve dolayısıyla artan sayıda göçmene ihtiyaç duyacak Türkiye için de büyük bir önem arz etmektedir. Giderek bir göç ülkesi haline gelen Türkiye’de paralel toplumların oluşmasını dolayısıyla göçmenlerin çoğunluk toplumu tarafından problematize edilmesini, dışlanmalarını ve damgalanmalarını engelleyebilmek için çoğunluk toplumuyla göçmenlerin birbirleriyle etkileşime girebilecekleri alanların ve imkanların yaratılması gerekmektedir. Mozaik, eritme potası, kaynaşma gibi benzetmeler yerine çoğunlukların azınlıklardan, azınlıkların çoğunluklardan öğrenecek tecrübeleri olduğu varsayımıyla belki ebru sanatında olduğu gibi farkların ve

sınırların iyice belirginliğini yitirdiği benzetmeleri kullanmak ve bunun üzerine düşünmek daha doğru ve üretici olabilir.

Pek çok ülkede karşılaşılan, kurumsal ayrımcılık sorunuyla mücadele edebilmek yabancılarla sürekli karşılaşma durumunun geçerli olduğu bürokratik mekanizmalar içinde bu tür karşılaşmaların gerilimden uzak ve çatışmaya yol açmayacak şekilde çalışma koşullarına kavuşturulması gerekmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün ülke içinde teşkilatlanması gerçekleştirilirken bu tür noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Hoşgörü, misafirperverlik, merhamet toplumu gibi sıklıkla gündelik dilde tekrarlanan kavramlar ve anlayışlar yerine, hak temelli bir anlayışla göçmenlerin temel haklarının altını çizen ve onlara eşitlik ilkesi içerisinde davranılmasını anlatan yaklaşımların bürokraside benimsenmesi ve bu yönde bilgilendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Öte yandan bürokraside bu tür bilgilendirme ve eğitim çalışmaları yapılırken, aynı zamanda ilgili çevrelerdeki göçmen algısını dönüştürmek için de çaba harcanmalıdır. Bu çerçevede farklılıkları vurgulamak yerine, insan merkezli bir yaklaşımla (anthropocentric) göçmenlerin de bizler gibi gündelik aynı kaygılara sahip insanlar olduklarını vurgulamak gerekiyor: iyi bir iş sahibi olmak, eğitim, sağlık ve benzeri hizmetlerden yararlanmak ve insanca bir hayat sürmek.

Yasadışı göçmenlerin yoğunluklu olarak istihdam edildikleri enformel sektör üzerinde denetimlerin artırılması ve sosyal güvenliği olmayan düşük ücretli işlerde çalıştırılan yasal veya yasal olmayan göçmenlerin bu tür işverenlerin ve araçların etki alanlarından kurtarılması gerekmektedir. Buradaki asıl amaç, göçmenlerin formel ekonomiye entegre edilmeleridir. Ayrıca, göçmenler ile çoğunluk toplumuna ait bireyler arasındaki sosyal ve kültürel etkileşimlerin artırılabilmesi ve böylece göçmenler açısından uyum sürecinin sağlıklı ve hızlı bir şekilde hayata geçirilebilmesi için bir takım programlar ve projeler gerçekleştirilebilir. Sözgelimi, yasal yollarla ülkeye giriş yapan göçmenlerin yerli ailelerce ağırlandıkları ve karşılıklı

kültürel köprülerin kurulduğu aile ziyareti programları yerel idareler tarafından koordine edilebilir.

Son olarak unutulmaması gereken bir noktanın altını çizmekte fayda var. Uyum tek taraflı bir süreç değildir. Çoğunlukla uyum denildiğinde, azınlığın değişmek suretiyle statik olduğu varsayılan çoğunluğa eklenmesi anlaşılmaktadır. Halbuki, uyum çift taraflıdır. Uyum sürecinde en az iki tarafın varlığı söz konusudur ve azınlık bu süreçte değişirken çoğunluk da değişmektedir. Bu değişim, her iki taraf açısından da bakıldığında kendini dilde, kültürde, demokraside, normlarda, demografik yapıda, inovasyon süreçlerinde ve daha pek çok alanda gösterir.

Kaynakça

Barkey, K. (2008). *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Çarkoğlu, A. and B. Toprak (2007). *Religion, Society and Politics in a Changing Turkey*. Istanbul: TESEV Publications.

Cohen, A. J. (2004). “What Toleration Is,” *Ethics*, Vol.115, No. 1: 68-95.

Cressey, P.G. (1932). *The Taxi-Dance Hall*. New York: Greenwood Press.

Crul, M. and H. Vermeulen, eds. (2003). “The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries”, *Special issue of International Migration Review*, Vol. 37, No. 4 (Winter): 965-986

Foucault, M. (1979). “Governmentality”, *Ideology and Consciousness* 6: 5-21.

Gordon, M. (1947). “The Concept of the Sub-Culture and its Application,” *Social Forces* (October).

Kaya, A. (2012). *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization*. London: Palgrave.

Kaya, A. (2013). *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*. London: Palgrave.

Noiriel, G. (1998). *Le creuset français: Histoire de l’immigration XIXe-XXe siècle*. Paris: Seuil.

Park, R.E. et al. (1925). *The City*. London: University of Chicago Press.

Tribalat, M. (2003). “The French ‘Melting Pot’: Outdated – or in need of reinvention?” in S. Milner and N. Parsons (eds.), *Reinventing France: State and Society in the Twenty-First Century*. Hampshire: Palgrave: 127 – 142.

Ülker, E. (2007). "Assimilation of the Muslim communities in the first decade of the Turkish Republic (1923-1934)," *European Journal of Turkish Studies*, Articles, URL: <http://www.ejts.org/document822.html>

Vertovec, S. and S. Wessendorf, eds. (2010). *The Multiculturalism Backlash: European discourses, policies and practices*. London: Routledge: 32-49.

Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etmo-seküler sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Prof. Dr. Ayhan Kaya: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü öğretim üyesidir. Aynı Üniversite’de Avrupa Birliği Enstitüsü Müdürü olan Kaya, 2011 yılı itibariyle Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Jean Monnet Profesörü olarak ödüllendirilmiştir. Kaya’nın, diasporalar, kimlik, uluslararası göç, etnisite, milliyetçilik, çokkültürcülük, yurttaşlık, uluslaşma alan ve sürdürülebilir kalkınma gibi konular hakkındada kitap, makale ve tercümeleleri vardır. Kaya, aynı zamanda, *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration* (London: Palgrave, 2013); *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization* (Londra: Palgrave, 2009); *Sicher in Kreuzberg: Constructing Diasporas* (Bielefeld: transcript verlag, 2001); *Berlin’deki Küçük İstanbul* (İstanbul: Büke Yayınları, 2000), *Ferhat Kentel ile birlikte ve Euro-Türkler: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Köprü mü Engel mi?* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; İngilizce baskısı CEPS Brüksel, 2005) ve *Ferhat Kentel ile Belçika-Türkleri* (King Baudouin Vakfı, 2008) adlı kitapları kaleme almıştır. Ayrıca çok sayıda makalesi, derlemesi, ve çevirisi olan Kaya, 2003 yılı Sosyal Bilimler Derneği Araştırma ödülü ile 2005 yılı Türkiye Bilimler Akademisi Ödülüne layık görülmüştür. Kaya, Bilim Akademisi üyesidir.